

Supilinna romanss. Valge võim ja mustad noodid

Juhan Maiste

Valge võim

Kuid võimalik on ka suurem üldistus: valge dünastia loomine kui katse kehtestada maailmas põhimõtteliselt mingisugust üksikisiku tahtele alluvat korda ning mustanahaliste „musta vere” parastav lõputriumpf – üha uuesti ajaloos ning igas üksikelus korduv kogemus, et maailma käsitamatu voolu, kõige muutumist ei ole võimalik suruda lõplikesse, viimseni kindlustatud vormelitesse – mida meelevaldsem on korrastamiskatse, seda ettenägematum ja purustavam tahteväliste jõudude vastupanu ning tagasitule.

William Faulkner, „Absalom, Absalom” (1936)¹

Maailm koosneb vastanditest, selles mängivad võrdset rolli must ja valge, kord ja kaos, piirsituatsioonid, kus William Faulkneri mõte, et maailma voolus on kõigel oma tähendus, aeg ja koht, annab keskkonnale – olgu siis tegemist mõne kauge maa ja selle helinaga merede taga või linnaga meie oma hinges – kaksipidise sisu. Kõiksus (kr *apeiros*), millest kõik on saanud alguse, lahvatab kaoseks, sellest omakorda sünnivad struktuurid – kosmos, planeedid, maa ja ruum. Kuni tekib arhitektuur, mida kogu maailma peapuusepad (kr *architectōn* puusepp, ehitusmeister) on läbi aegade oma tahte alla painutanud. Võtnud loodusest parima, tähnud sellest välja sambad ja kapiteelid, andnud ümbritsevale kuju, mis valitseb nii inimese sisemist kui ka välimist ruumi ning oli olemas enne, kui me sündisime, ja kestab klassika diktaadi näol igavesti.

Miks? Sest oleme inimesed. Meie roll on aimata ära jumalate soove, viia juba varem valmis seatud ideed ellu, täita ilmaruum (nagu eesti keeles kõiksust kutsutakse) üha uute vormidega. Neist igaüks on teistest erinev. Samas aga ka sarnane, sest meie fantaasia piiriks, nagu väidab Kant, ei ole midagi muud kui

1 Faulkner, W. 2008. Absalom, Absalom. Tõlkinud K. Unt. Sari „Punane raamat”. Tallinn: Tänapäev, lk 386.

kategoorilise imperatiivi järgi määratletud seadused, mis annavad jumalikule taatele võime väljendada end nii vaba ilu (ld *pulchritudo vaga*) kaudu, mis on omane linnulaulule ja kõigele muule looduses, kui ka inimese ja kultuuri poolt kehtestatud ilu (ld *pulchritudo adhaerens*) kaudu,² andes meie maailmale nii reaalse kui ka ettekujutusliku tähenduse.

Kogu maailm on ühelt poolt jumalate tahe ja teiselt poolt kultuur, mis kogu kirjule keeltepaabelile vaatamata annab endast ühtviisi teada Kreekas, Polüneesias ja Eestis. Ilmapuude vahele mahub ära kogu nähtav osa universumist, mille puhul kaasa mängivad jooned ja värvid, kujundades *designatio* ja *compositio* seaduste kaudu kujundite maailma, milles asimuudiks on päike, kuu, tähted ja oma kodu – paik, kust oleme läinud liikvele ja kuhu igatseme tagasi. Berber kõrbesse, eestlane metsa ja kreeklane sinisele merele, kust Odüsseus jõuab pärast eluohtlikke seiklusi tagasi Ithakale, et armukadedusehoos tappa kõik, kes on tulnud himustama tema naist ja maist vara. Koduseinte ja kõige selle pärast, mis mahub nende vahele, oleme valvel.

Tartus kahe linna – Emajõe Ateena ja Supilinna – piiril meenuvad äärmused, valge ja must, millest üks on kõige puhta ja korrastatu, teine sellest kõrvalekaldumise metafooriks. Linn on ehitatud märjale soomaale, rajades sellele paleed, tänavad ja väljakud – kogu Vitruviuse vaimus arhitektuuri, mis võtab aluseks taevakehade liikumise ja ehitab maailma üles kosmose eeskujul.³ Andes eesõiguse valgusele, korrastavad kaost geomeetria seadused. Harmoonia ja eurütmi kaudu avanevad meile tõe väravad. Inimese kohus on idee mitte üksnes ära seletada, vaid võtta see praktilise juhendina ka kasutusele, kaunistada majad sammastega ja ümbritseda väljakud kolonnaadidega kaitseks vihma ja päikese eest.⁴ Ikka selleks, et meie linnad näeksid välja valged ja puhtad, tänavad kaetud ruudukujulise, silmapiiril koonduva sillutisega, nagu sellest unistasid renessansi teoreetikud ja arhitektid. Albertilt oleme pärinud ettekujutuse kolmemõõtmelisest ruumist, mis lubab välja mõõta piiritletud ja korrastatud ala (*area*) – sirged jooned ja teravad nurgad, ringid, ruudud ja ristkülikud, määrates iga sellise kujundi keskpunkti ja diameetri, pikkuse, laiuse ja kõrguse ja nende omavahelise suhte.⁵

Geomeetria annab mõttele selguse. Selgus omakorda tähendab valgust. Ja oskust sellega suhelda – noodikirja, mis sarnaselt muusika intervalliproportsioonidele kujundab hierarhilise süsteemi, milles igal arvul ja arvudesuhtel on oma staatus, ühendades nii kosmilise ilu inimese poolt kehtestatud käitumis-

2 Kant, I. 1790. Kritik der Urteilkraft, § 16, lõik 48.

3 Vitruvius. Kümme raamatut arhitektuurist, IX, 2, 2.

4 Alberti. Kümme raamatut arhitektuurist, I, 7, 11.

5 Samas, I, 10, 22.



Ill. 1. Toomas Kalve. Natüürmort. 1992

normidega.⁶ Andrea Palladio sõnul ulatub harmoonia üksikosadest tervikuni, sidudes „kauni vormi” (it *bella forma*) kõigi üksikosade koosmõju (it *corrispondenza del tutto alle parti*) ja kõik tema liikmed (it *una certa convenienza di membri*) süsteemi, mida inimesel on võime mitte üksnes kogeda ja kasutada, vaid seda ka oma fantaasiates esile kutsuda. Andes perspektiivile kunstilise metafoori tähenduse, hõlmates lisaks objektiivsele ja välisele ka sisemise, s.o subjektiivse ruumi ning pannes nii aluse filosoofilisele vastandumisele, kus piir ja piiritlematus kõnelevad üheskoos, välistades sellisena küsimuse, milline ta siis õigupoolest on – see meie ruum, kosmos ja kodu.

Ei ole perspektiivi, mida oleksime võimelised kõrvalt vaatama.⁷ Geomeetria seaduste järgi loodud ruum on pime, kuid valitseb siiski inimese ja tsivilisatsioonide üle, olles üheks lääne kultuuri mõõdupuuks. Proportsiooni eesmärk on harmoonia, mis on loodud kas orderiarhitektuuri seaduste või siis lihtsate mõõdusuhete mõistuspärase (ratsionaalse) kasutamise läbi.⁸ Loogika abil konstrueeritud arhitektuur annab ruumile piirid, ehitab Pythagorase arit-

6 Forssmann, E. 1997. Andrea Palladio. Werk und Wirkung. Rombach Verlag, lk 85.

7 Elkins, L. 1996. The Poetics of Perspective. Ithaca and London: Cornell University Press, lk 21.

8 Summerson, J. 1980. The Classical Language of Architecture. Thames and Hudson, lk 8.

meetika ja Eukleidese geomeetria abil valmis omad sambad ja kaared. Toimugu see siis klassika igipõlise tõe või klassitsismi korraarmastuse nimel, mis Tartut on kujundanud Katariina II aegadest alates, muutes kesklinna malelauaks, kuhu on kutsutud üksnes valged ja väljavalitud. Must jäägu mustaks ja valge püsigu lumivalgena. Perspektiiv on kuningate käepikenduseks, see annab kunstile diskursuse tähenduse, „mis igapäevase ja ilmetu tegevuse all peidab väge ja ohtu, mida on raske koguni endale ette kujutada, ning kartust kahtlustada sõnade taga võitlusi, võite, haavu, valitsemist ja orjastamist”⁹.

„Mustad augud”

Kui kogu taevalaotus – kõik tähed ja muud kehad – kokku liita, säraks meie kohal igavene valgus. Nii väidavad prohvetid ja füüsikud. Elus ei ole see paraku iga kord võimalik. Sest valguse kõrval eksisteerib pimedus, nähtava kõrval nähtamatu, mille puhul valdab inimest hirm kaotada oma koht määratletud asjade ringis. Korra vastandiks on kaos, esimene seostub meie ettekujutustega maailmast, teine suure looduse endaga, selle kohutava võimuga, mis ühel hetkel avab end emotsioonina mõõdetamatust kõiksusest, kutsudes meis esile üllatuskarje.¹⁰ Nagu mustad augud kosmoses, plahvatavad väljaspool mõõdetud aega ja ruumi tunded – armastus, viha, kõik see, mille olemine unustanud oma mälu suletud sahtlitesse, mis seal ootavad oma aega, et pühkida minema mõistuse seatud tõkked, et avada kirstukaas ja nautida tumeda võimu.

Must on sama oluline kui valge, mida lõppkokkuvõttes võib olla koguni enam. Musta kaudu kõneleb otsiv vaim, mis *sapere aude* näol lähtub minust ja minu ettekujutustest, pakkudes võimaluse abstraktse ja absoluudi poole pürgiva kõrval tajuda korratust, anda üldisele üksiku tähendus, tuua universaalide keeles kirjapandu kõrvale konkreetne, mis kõiksuse seaduste kõrval lubab leida üles omaenese koha ja sellele vastava perspektiivi.¹¹ Abstraktne on täius. Absoluut, mille poole pürgime. Konkreetne väljendab pigem kõrvalekallet ja inimese individuaalsele minale omast ebatäiuslikkust. Millel on oma hind ja

⁹ Foucault, M. 1970. Diskursuse kord. College de France'i inauguratsiooniloeng 2. detsembril 1970.

¹⁰ A Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful. With an introductory discourse concerning taste; and several other additions by Edmund Burke. Esq. A New Edition. MDCCXCVIII. London, lk 58 jj.

¹¹ Nietzsche, F. 1926. Der Wille zur Macht, 1901. – *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe*. Hg. G. Colli, M. Montinari. 15 Bde. Berlin: de Gruyter, 1980. Bd. 8, lk 328.



Ill. 3. Toomas Kalve. Natüürmort. 1989

mis iga eemaldumise korrast muudab karistatavaks. Tõstes üles klaveri kaane, paljanduvad klahvid – valged ja mustad, mis ongi elu või täpsemalt – see, mida me sellena ette kujutame.

Tähenduste tähenduste taga avaneb meile pilt meie enese sügavamast loomusest, mis on muutnud looduse kultuuriks ja vastupidi. Biosfäär on saanud kultuurivälja mõõtme, asendades linnulaulu noodikirjaga, mille grammatiline konstruktsioon – semantika ja süntaksi reeglid, avades ühe vaatepunkti asemel vaatepunktide paljususe, loogilisele lisaks emotsionaalse perspektiivi, millest kirjutab David Hume ja mida on viimastel aastakümnetel rõhutanud kogu läänest lähtuv filosoofiline kultuur.¹² Siinkohal lubage teha üks tähelepanek, mis nähtava „esiplaani” kõrval lubab kõnelda „tagaplaanist”, reeglite ja neist tuleneva grammatika asemel tähendustest, hetkega sündivatest ja siis taas hajuvatest mõttekildudest kui monaadidest, mis ei ava end mitte esteetika reeglite järgi korratatud ruumis, linnas kui malelual, vaid pigem kusagil sadamakõrtsis või siis Supilinna madalate majade vahel. Tulla ühest linnast ära ja jõuda teise. Nautida rabarbri õitsemist ja tikripõõsaste küpsevaid marju. Näha

¹² Gadamer, H.-G. 1975. Truth and Method. New York: Seabury Press, lk 67 jj.

seda, mis „musta auguna” avab lohutuse tunneli, kus lõppjaam ei peibuta mitte heledate tulede valguses, vaid upub pimedusse viimase agulikodaniku jõudmisel vastu hommikut koju. Mis imbub vereringesse, haarates ühtaegu kaasa nii mõistuse kui ka südame, kõnetades meid kultuuri kodeeritud sõnumi asemel mingis hämaras ja lõpuni äraseletamatus keeles. Mis äratab rahvalaulu, värvib agulimajad roosaks, pakub ühekorraga kimbutäie perspektiive, sidudes linna meie ümber avarduva kõiksusega, avardades tänava kogu maailma laiuseks, haarates valge kõrval kaasa musta Vitebskist Arles’ini ja Tartust Virginiani. Must laiub nii väljaspool linna, linnas kui ka meie enese sees, ühendades katkematuks narratiiviks kodanike aiakesed, kapsamaa ja musta higi pitseri, elab tänaseni edasi Kartuli ja Herne ja Oa ja Meloni tänavas, avab end Marc Chagalli maale meenutavates unenägudes, mis nagu taevaotusesse kerkiv vikerkaar ei väljendu mitte valmis vormelites, vaid tuhandes magusalt lõhnas pisiasjas, muutes aguli vajalikuks sinule endale.

Supilinn on meie oma nahk ja ihu, mida ei ole võimalik lahti lõigata (kui, siis üksnes pärast surma anatoomilise teatri lahkamislaua). Et hoida ettekujutused elavana, vajame teist ja vahest ehk veel kolmandatki linna. Vajame linna, mis liigub ja liigutab. Mis ei kõnetaks meid pikkuse, laiuse ja kõrguse kaudu. Vajame sõna asemel veelgi täpsemat – metafoori, tõe kunstilise kujundi näol, mis eksisteeriva reaalsuse (it *realta esistenziale*) muudaks puhtaks reaalsuseks (it *realta pura*), olles sellisena päriseluna või siis luulena hinnatav ja interpreteeritav.¹³ Supilinna majad ja õued on kirjutatud üles vabavärsis. Mis, kui Juri Lotmanit tsiteerida, on saanud iseseisva, enesesse sulguva ja liigendamatu terviktähenduse, moodustades semiootilise üksuse, mis on teatavas kultuurisüsteemis suletud ja kodeeritud retoorilisena, mille puhul iga tema üksikelement on samuti kodeeritud, kus ta isoleerituna näib kandvat iseseisvat retoorilist tähendust.¹⁴

Valgega liitub Supilinnas must, mille kohalolu toob sileda ja korrastatu kõrval esile augud – seda nii seinas, tänaval kui vaimus. Selle kaudu on inimene pääsenud ikka ja jälle põgenema, et avada aken maailma, kus „pilved ei ole kerad, mäed ei ole koonused, rannajoon ei ole sirge ega puine pind sile”¹⁵. Supilinnas avastame teise ruumi, mis on ühtaegu nii vahetu kogemuse tulemus kui ka selle eeldus; mis oma olemuselt on inimruum (ingl *humanspace*), inimese asumise koht, inimliku olemise kehastus.¹⁶ Supilinnas mõistame, miks suur Ju-

13 Brandi, C. 1966. *Le due vie*. Bari: Laterza, lk 82–83.

14 Lotman, J. 2006. Kultuurisemiootika: tekst – kirjandus – kultuur. Tallinn: Olion, lk 202.

15 Stewart, I. 1996. Kas Jumal mängib täringuid? Kaosematemaatika. Tõlkinud K. Haljasorg. – Akadeemia nr 8, 1995–1998.

16 Lehari, K. Op. cit, lk 13.

mal on pärandanud meile nii kaose kui ka korra, võimaluse elada nii päeval kui ka öösel, ärgata, kui meie mälu puutub *mnesis*’e kaudu kokku *anamnesis*’ega – vorm ideega, avades hingeakna, nägemaks ontoloogilisi sügavusi, avastamaks, et õitsva viljapõllu taga, mille oleme ise külvanud, varitseb meid teadmatus ja keegi „teine” nagu Salingeri „Kuristikus rukkis”.

Mälu kaltsuvaip

*Need /.../ majad, mis kuupaistes tundusid nii väikesed, et oleksid mah-
tunud ära peopessa /.../, on oma varjus kasvatanud armastust ja viha,
naudingut ja muret, läbi aastasadade /.../ neil oleks palju kõnelda elust
ja surmast. Kui kivid oskaksid kõnelda, võiksid nad meile jutustada lu-
gusid, mis paneksid meid nutma ja naerma. Aga kivid räägivad ju vaid
neile, kes oskavad kuulata. Vaata, ma olen vana, aga ma olen kaunis,
minu lapsed on kaunistanud linnust ja kirikutorne, käärkambrit /.../
Mina olen hea ema, mina õpetan tegema tööd ja kõiki rahulikke toimin-
guid. Mina toidan last käsivarrel. Siis, kui nad on oma tegemised teinud
lõpuni, nad lähevad üksteise järel magama minu jalgade juurde, selle
nurme alla, kus nad jalutavad. Nemad kaovad, aga mina jään valvama
nende mälestust. Mina olen nende mälu. Sellepärast on nad minule tä-
nulikud, võlgnedes mulle oma olemasolu.
Anatole France, „Pierre Nozière” (1899)¹⁷*

Pilvepiirilt alla vaadates sarnaneb maa kaltsuvaibaga: rohelistele siiludele järgnevad pruunid, hallid, kollased; tema kunstiline kude on kujunenud aja jook-sul ja mälu toel. Kollektiivse kultuuritraditsiooni poolt konstrueeritud ruumi kõrval eksisteerib individuaalne ruum ja sellele omane mälu, mis võib, aga ei pruugi langeda kokku ajaloo suurte hoovustega. Supilinn pakub alternatiivi. Ladina sirge joone asemel valitseb selles setu kõver, kolmemõõtmeline ruum moodustab ajaga lahutamatu terviku, milles päev ja öö on sulanud kokku, pakkudes hetki, milles minevik kui olnu ja tulevik kui saabuv on eristamatud, kõnetades meid mineviku oleviku, oleviku oleviku ja tuleviku oleviku kaudu, „liikumine ja paigalseis”.

Aeg on alati kohal, elab meis kahel tasandil. Ühelt poolt mõjub ta Supilinnas igavikuna, mida ei määra ega valitse keegi muu kui üksnes selle loojad

17 France, A. 1948. *Pierre Nozière*. Paris: Calmann-Lévy, lk 212–213.

– mina ja Jumal. Aeg tähistab korda, aga sama palju ka selle puudumist, mille näilises juhuslikkuses on alles kõik, mis meiega on kunagi juhtunud, „mis erinevaid sisenemisviise kasutades sisse on saanud: valgus ja kõigi kehade värvus ja kuju silmade kaudu, maitsed suu kaudu, kogu keha tundmisvõime kaudu aga see, mis kõva või nõtk, kuum või külm, pehme või kare, raske või kerge, kehaväline või -sisene. Selle kõik võtab vastu mälu tohutu varjupaik koos oma salajaste ja kirjeldamatute käärudega, et vajaduse korral seda uuesti mõttes vaadelda ja käsitleda; igaüks siseneb temasse eri ukse kaudu ning see pannakse temasse hoiule. Asjad ise siiski ei sisene, seda teevad tajutud asjade kujutlused, et olla neid meenutava mõtiskluse käsutuses.”¹⁸

Meist igaühel on võimalus valida transtsendentse eemaloleku ja immanentse kohaloleku vahel. Mälu on puu, oksad ja võra, suitsuvine korstnatest, mis nagu kuus sammast *alma mater*’i ees veenavad meid inimese pürgimustes leida horisontaalse kulgemise kõrval üles vertikaaltelg, tõusta keldrist pöönin-gule, haista läbipõletatud elude tahmalõõre. Mälu on kõikjal ja kõik on mälust läbi imbunud. Tänu mälule on „tühjal ruumil” sisu. Võib koguni öelda – mälu ongi maailm, milles elame. Mälu selekteerib ja talletab, võimendab ja taandab, tõukab meis tekkivaid kujutluspilte üha edasi. Mälu kaudu me mitte üksnes ei reprodutseeri ega korda ennast, vaid oleme üldse olemas. Kitsamas mõistes tähistab mälu võimet luua erinevatest meelte kujunditest faktid, neid üle kor-rata ja samal ajal olla valmis üha uueks vastuvõtmiseks, mis lõppkokkuvõttes kangastub meile ühe pika protsessi tulemina – ettekujutusena maailmast, ku-jutades endast paberilehte, mida me mitte üksnes ei loe, vaid millele kirjutame juurde.¹⁹

Mälu toimib mälupiltide kaudu. Visuaalne avaneb meile kinolina või fotoalbumina. Sealt leiame pildi ajast, mil Supilinnast siirduti külmal talve-hommikul lambanahksetes kasukates kirikusse. Värsked jäljed lumel sünni-tavad kujundeid teest, mille on ette võtnud inimene, loom ... Seejuures ei ole mälu võimalik piirata üksnes olnuga; selle keskne positsioon paljude, kui mitte enamiku protsesside koordinaatorina äratav teadvuses tulevikufantaasiad – nii nagu loodus elab teadmises, et pikale ja raskele talvele järgneb kevad, et kuna-gi sadu lakkab ja pilvepiirilt terendab taas päike. Mälu ehitab silla olemuse ja olemise vahele. Kreekakeelse *mnēmē* kui passiivse ja registreeriva kõrval on mälu teiseks viisiks ladina tüvest lähtuv *monere*, mis küsimuse kõrval „mida mäletada?” tõstatab küsimuse „kuidas seda teha?”. Mälu on aluseks meie vali-

18 Augustinus. 2007. Pihtimused, X, 13. Ladina keelest tõlkinud I. Vene. Sari „Klassika”, I. [Tal-linn:] Logos, lk 248.

19 Ricoeur, P. 2004. Memory, History, Forgetting. Chicago-London: University of Chicago Press, lk 6.



Ill. 3. Toomas Kalve. Akt. 1989

kutele, mida me tahame alles hoida ja mida mitte. Mälust sünnivad mälestused ja mälestustest mälestusmärgid.

Tänu mälule asetub pilt raami ja raam omakorda ruumi, andes kinnituse tõsiasjale, et niisama kui ruum on minust võõrandunud, on see osa minust ja minu kulgemisest. „Sündmus, mille kohta arvame, et see sünnib praegu, lükatakse juba samal hetkel järgmise praegu poolt tulevikku.”²⁰ Nii ei ole mälu instrumentideks mitte ainult geomeetriline ruum ja lineaarne aeg, vaid samavõrra elu ise kogu oma aistingulises mitmekesisuses, avanedes tuhande värvi-ka mosaiigikilluna: mälestustena köögist, kapsasupist, tänavast, kogu maastiku paigalisest olemusest. Tänu mälu märkidele (pr *souvenir*) omandab miljöo – see, mida silmaga näeme elamuse tähenduses – lõhna ja värvi. Mälu kaudu avaneb ruum meile mitte üksnes suletud aardekirstuna, vaid avatud riulitena, kus üksteise kõrval lebavad teosed on tihedalt täis kirjutatud asju, mis olid, on ja tulevad.

„Minevik paisub tulevikus ..., tegelikult ei ole olemas taju, mis poleks mälestustest läbi imbunud,” on öelnud Henri Bergson.²¹ „Linn”, „mina” ja „mälu” on sõnad, mida lausume ühe hingetõmbega, mis laiuvad meie ümber otsatu ja ääretu semioosina, kus üks semiosfäär lõikub teisesse ja kleepub selle külge nagu pori talupoja saabaste külge Cesanne'i maalil. Supilinna mälu on rikas ja pehme nagu emasüli ning kindel nagu isa armastus, kandes endas omalaadse geneetilise koodina edasi teadmist linnast, mida loeme samal põhimõttel nagu Piiblit²² või apostlite kirju, milles kaugete aegade sündmused avanevad nii kirjandusliku teksti kõla kui ka valitud sümbolite kaudu. Taandades Supilinna fenomeni tema tekstilistele karakteristikutele, kohtume erinevate kihistuste ja ladestustega, kus esemelisus tähistab erinevate kultuuriidentiteetide ja isikute poolt käima lükatud draamat, mis mitte ei lahuta, vaid liidab, ühendades erinevaid ja sageli vastandlikke saatusi, kandes endas nii plahvatuslikku jõudu kui ka sellest vägevamatki oskust *dynamis*'t peatada, andes nii sisu mõistepaaridele „avatus ja suletus”, „kord ja kaos”, „lähedane ja kauge”.

Kõik on suhteline. Samamoodi kui sina jälgid lille õitsemist aias, sirutuvad õied sinu poole, ja niisama kui sina hoolid linnast, hoolib tema sinust – sinust, kes sa just sel hetkel ja selles kohas ainsana oled valmis teda nägema ja ära kuulama, pakkudes *cogito* diskursusele ja selle reeglistatud ettekujutustele avastada võimalus kõrvale kalduda, pakkudes Kivisilla asemele, mille triumfi-

20 Augustinus. Confessiones, 11, 30.

21 Bergson, B. 2007. Aine ja mälu. Essee keha ja vaimu vahekorra. Tõlkinud M. Ott. Tartu: Ilmamaa, lk 30.

22 Thiselton, A. C. 2009. Hermeneutics: an introduction. Grand Rapids, Mich.: W. B. Eerdmans Pub. Co., lk 7.

kaarte alt avanevad vaated tähetornile, linna, mis oma põhjatuna näivast katlast ammutab üha uut ja maitsvamat rooga. Vallatleb koiduvalgusega, ärkab ja ringutab, püüab kinni esimese valguskiire, jättes inimese mõistuse ja tunnete vahel üksi.²³

Mis on ilus? Suur siis või väike? Kreeka või selle kaugeim provints, kus provintsivalitsuse korraldused töid Olümpose jumalate tahte jalgsi ja seljas kohale – kandes härjavärsi ohvrialtarile, et siis anda preestritele õigus koorida nahad ja müüa need turul maha? Ja vaadata ise seda kõiki kõrvalt – nagu mõni Athena või Apollon, valades *kylix*'isse üha uut ja värskemata veini. Supilinna mälu on küpsenud sooja südame varjus, puhkenud õitsele armastuse ihast ja koidikuhigist ja suikunud keskpäeva seniidis, et kutsuda kaasa üha uute koidikute poole. Supilinnas on alles midagi, mis muidu Emajõe Ateenas puuduks: on aiad ja mõtteaugud, mälestuste hauad; tema peplosega kaetud jumalannakujult langeb vastu õhtut riie, mida neitsid on kudunud kogu pika aasta, paljastades linna mitte üksnes sellisena, nagu ta „päriselt on”, vaid sellisena, nagu me teda näha soovime, kogu inimesele omases rikkumatuses ja rikutuses.

„Teine”

Tartul on kaks elu. Neist üks on helendav ja valge, üritab pääseda valla juhuse võimust, keskenduda igavikulisele, mis Platoni järgi juhatab meid idee lõputule kordusele, valitseb esteetika seadusi, tähistab Kreeka jätkumist läbi sajandite. Sellisele kordusele on omane oma „puhas ja tühi aeg”²⁴, mis *Mnemos*'e kootud mäluvaibast selekteerib välja olulise, pidades mees faktid, mille kaudu teadmine kutsub esile üha uut teadmist, andes transtsendentsele deduktsioonile õiguse unustada ja jätta meelde viisil, nagu see on omane puhtale loogikale. *Ratio* seadused on jumala seadused, mida ette kujutades konstrueerime maailma sirge joone ja perspektiivi abil, andes sellisena „põhjuse püstitada sammas kuulsa mehe haul. Tuua Theseuse luud ära barbaritega asutatud Syrose saarelt Ateenasse, kuhu kogunes rahvas, et austada kangelase reliikviaid.”²⁵

Monitus (meenutus, hoiatus) on eelduseks mälestiste kultusele. Olgu selleks Egiptuse püramiidid või Tartu ülikool, märgid, mille abil *apeiros* leiab

23 Norberg-Schulz, C. 1999. The Age of the Late Baroque and Rococo. – The Triumph of the Baroque. Architecture in Europe 1600–1750. Ed. H. A. Millon. Thames and Hudson, lk 113.

24 Williams, J. 2011. Gilles Deleuze's Philosophy of Time. A Critical Introduction and Guide. Edinburgh University Press, lk 84.

25 Schnapp, A. 1993. Discovery of the Past. The Origins of Archaeology. British Museum Press, lk 51.



Ill. 4. Toomas Kalve. Akt. 1994

endale kuju kosmosena, sobitundes aastatuhandetevanusesse kultuuri „objektiivsesse” üldpilti, kus kord valitseb kaose ja välispidine seespärase üle. Sellise pildi kaitseks toimivad nii keel kui ka selle seadused, lõppkokkuvõttes on inimene oma valikutes sunnitud andma eelistuse talle dihhotoomilisena ilmuva maailma ühele – siis valgele poolele, vabastades miljonite mälestuste virvarrist selle osa, mis sellele omaste karakteristikute tõttu näib (ja võimalik, et ka on) talle oluline, mis toob esile teose (linna) pimedada poole ja varjab asjade tegelikku olemust, tähendades nii teose kirjutajale (ehitajale ja planeerijale) kui ka selle lugejale eraldumist eksiili, seejuures mitte eemaldumist kellestki või millestki, vaid absoluutselt kõigest, selleks et leida üles miski, milles kõik on ühekorraga ja täielikult olemas.²⁶

Ilma inimese usuta maailma toimimisse vastavuses kõiksuse absoluutsete seadustega ei püsiks meie maailm koos. Vaid püriks – nii nagu seda on väljendanud Immanuel Kant – subjektiivse ja meis igaühes elava oma ruumi ja aja suunas, mis selle asemel, et moodustada korrapäraseid ringe ja ruute, kulgevad nähtamatu ja kinnipüüdmatuna meie enese sees, igaühel omamoodi, mis sõltuvad meist igaühe valmisolekust näha ja kuulda, elamustest ja maitse-

eelistustest, emotsionaalsest valulävest. Oleme inimesed ja selletõttu sarnased. Kõik, mis meile antud, on juba kusagil kirjas. Ometi on meile kingitud õigus vabale valikule.

Korra puudumine on korra vastandpoolus, vajalik juba seetõttu, et loodus ja selle seadused võiksid toimida. Füüsilise kõrval metafüüsiline, valge ja läbipaistva kõrval must, mis niisama kui seadused ja kosmiline kord on igasuguse muutuse eeltingimuseks. Evolutsioon tähendab kõrvalekallet – alternatiivi jõudu ja marginaalse võimu, mis selle asemel et kirjeldada, väljub sõnade seest ja pildi piiridest, valgub laiali nagu tilk guaššvärvi valgel paberil, on kohal hetkel, kui kunstnik on haaranud pintli. Juhuse tahe sünnitab ühe maailma asemel teise ja kolmanda, ta ilmub äkitselt ka siis, kui keegi ei kutsu, langeb tõlmuna läikima löödud saabastele, toob kevaditi kaasa sulaveelombid ja sügiseti kontsa alla kleepuva pori. Meelitab Supilinnas kaalikahaisu ja kompostihunnikute imala lehaga. On kinnipüüdmatu ja alistamatu „teine”, mille mõistmiseks peame laskuma pööningult keldrisse.²⁷ Hämarasse ruumi, kus ämblikud kooavad ajalugu ja hiirtel on omad perspektiivid, kus alles eile kehtestas oma võimu naabri kollasevöödilise kass.

„Erinevuse ja kordamise” aukudega tee juhatab meid lineaarse juurest ringikujulisse, tänavalt tagaäda – imelisse paika, kus on talle mälu. Kus ajalugu teevad kuivama riputatud käterätikud ja rinnahoidjad, tikripõõsad ja malsapeenrad, mis oma lõhnade ja värvide kokkukõlas moodustabki meie mälu pärisosa, mis üha laieneva interneti ajastul kujundab inimese pääsemise tee.

Tänav, viltused kraavid nõgeste vahel. Kägisevad trepid. Pumbakaev, kust peohommikul sai ammutada raudkülma ja karastavat vett. Mis oli ja on päris, isegi siis, kui kaevu ennastki ehk enam ei ole, kui kõik, mida näeme, kaob, kui silmad valguvad täis liiva. Mis avab end vihkamise üksildases kutses Jean-Paul Sartre'i ja Simone de Beauvoiri haual või armastuse tangosammus kusagil Provence'i linnaväljakul. Kaevukoogu puudutuse kaudu adume ennast olevat ise, mitte kõrvalseisja ja pakend, vaid „asi iseeneses” – see on keegi, kellele jumalad on andnud mitte üksnes abstraktse mälu ja järeldamisvõime, vaid teise elu, mille sees ja abil toimime.

Esimese tõe kõrval elab teine, pakkudes koha sisemisele teadmisele, mis lõppkokkuvõttes moodustabki meie inimeseksolemise lõviosa. Mis elab oma ja varjatud elu, tuleb esile hiirekõrvade ajal ja pudeneb taevast lehtede langemise aegu, andes aastast aastasse edasi mimikriliku teatepulga, luues eelduse erilisele mälule, mida ei kata ei kollektiivse mälu valitud väärtused ega ükski tsivilisatsiooni kood. Mis annab teada, et „aine teised kvaliteedid on sama tege-

26 Derrida, J. 2001. Writing and Difference. New York, London: Routledge, lk 3, 7.

27 Bachelard, G. 1999. Ruumipoeetika. Tõlkinud K. Sisask. [Tallinn:] Vagabund, lk 54 jj.

likud kui esmased”²⁸. Mis avaneb kõrbeliivade tolmus, mille tuul on Aafrikast kandnud Rooma tänavatele, mähkides endasse inimesed ja puud, värvides Tiberi emahundi jalge ees kollaseks.

Tolmust oleme võetud. Tolmus väljendub järjepidevus, selles adume esimese kõrval „teise” puudutust. Tolmu taga avaneb tohutu väli, kus sõnad alles saavad sõnadeks, jättes alasti pealispinna, mille kaudu sõnad räägivad ainult sõnadest, seades meie ette küsimuse, kuivõrd erinevad on tähenduslikkuse seisukohast sõnad „Jumal” ja „absoluut” sõnadest „õun” või „puu”.²⁹ Tõstes mõttesse küsimuse, kes või mis on see tundmatu, keda me ei tunne, kes ühtäkki koputab uksele, kes on nii sünd kui on surm. Kes haarab meid üleval hetkel sirelite lõhnava aroomis. On vana ja samal ajal noor. Kes avab end nii kassi karjes kui ka selles „sügavas hääletus vaikimises, mis mõtisklushetkel avab tähesära müstilises valguses”³⁰.

See on eikeegi ja samas keegi, kelle käes on võim olla kõik. „Mis on aga inimese poolt täielikult tajutav siis, kui tal on Jumalaga müstiline side, kus mingit laadi tõestus ei oma tähtsust, kus teaduslikkus jääb tagaplaanile ja esile tõuseb püha kogemus, mille puhul on oluline emotsioon, rituaal, usk sellesse, millest kõneldakse.”³¹ Mille puhul universaalne loovutab koha konkreetsele ja pildiline saavutab võimu, kõndides meiega kaasas ja pakkudes üha uusi võimalusi endaga tuttavaks saada, kutsudes kaasa nii nagu mõni end müüv naine. Kes vastu tulles mööda läheb, sulgedes ööseks kardinad, kui Herne kaubamajas süttib valgus. Pakkudes tuule ja vihma kätte jäänule võimaluse mõelda järele, kuhu kuulume ja mida kuuleme. Mis meenub, sõrmitsedes palvehelvetena hetki. Leiab end üles unistuste mustri. Puhkeb sajujärgses vikerkaares, kui üks „viuldaja katusel” on seadnud keeltele poogna.

Luule sünnib kaose ja korra piiril, kohas, kus oleme valmis alustama romanssi. Sina, mina, meie ... kõik, kes me oleme selleks valmis. Supilinn ei ole mitte lõpp, vaid algus, linn kogu oma oleviku minevikus ja tuleviku olevikus, mõistetamatu nagu suur loodus ise.

Juhan Maiste (prof. dr.), TÜ kunstiajaloolane: „Mäletan 1970ndaid, kui Supilinna servas elas Mülleri Sass (hr Aleksander Müller) ja kui mõne venna juurde

28 Bergson, B. 2007, lk 8.

29 Kolakowsky, L. 2000. Horror metaphysicus. Tõlkinud T. Kallas. Sari „Avatud Eesti Raamat”. Tallinn: Valgus, lk 64.

30 Ruskin, J. 1989. The Seven Lamps of Architecture. New York: Dover Publications, lk 186.

31 Kolakowsky, L. 2000, lk 188.

jäädi hommikuni. Sellest ajast olen jäänudki vennaks. Mälus pliitaraua kuum ja kaevukoogu külm. Koduaknast Jaani kiriku kõrval kuulen nii mõnikord, kui noored vastu hommikut jõuavad koju. Kõik läbisegi mõttes ja hinges – kirikutornid ja sammasteread, luule ja tillivarred. Sellist linna uurin, kui juhtub selleks olema aeg ja võimalus.”

Kasutatud kirjandus

- Alberti.** Kümme raamatut arhitektuurist, I, 7, 11.
- Augustinus.** Pihtimused, X, 13. Bachelard, G. 1999. Ruumipoeetika. Tõlkinud K. Sisask. [Tallinn:] Vagabund.
- Bergson, B.** 2007. Aine ja mälu. Essee keha ja vaimu vahekorra kohta. Tõlkinud M. Ott. Tartu: Ilmamaa.
- Brandi, C.** 1966. *Le due vie*. Bari: Laterza.
- Derrida, J.** 2001. *Writing and Difference*. New York, London: Routledge.
- Elkins, L.** 1996. *The Poetics of Perspective*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Faulkner, W.** 2008. Absalom, Absalom. Tõlkinud K. Unt. Sari „Punane raamat”. Tallinn: Tänapäev.
- Forssmann, E.** 1997. *Andrea Palladio. Werk und Wirkung*. Rombach Verlag.
- Foucault, M.** 1970. Diskursuse kord. College de France'i inauguratsiooniloeng 2. detsembril 1970.
- France, A.** 1948. *Pierre Nozière*. Paris: Calmann-Lévy.
- Gadamer, H.-G.** 1975. *Truth and Method*. New York: Seabury Press.
- Kant, I.** 1790. *Kritik der Urteilskraft*.
- Kolakowsky, L.** 2000. *Horror metaphysicus*. Tõlkinud T. Kallas. Sari „Avatud Eesti Raamat”. Tallinn: Valgus.
- Lotman, J.** 2006. *Kultuurisemiootika: tekst – kirjandus – kultuur*. Tallinn: Olion.
- Nietzsche, F.** 1926. *Der Wille zur Macht, 1901. – Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe*. Hg. G. Colli, M. Montinari. 15 Bde. Berlin: de Gruyter, 1980. Bd. 8.
- Norberg-Schulz, C.** 1999. *The Age of the Late Baroque and Rococo. – The Triumph of the Baroque. Architecture in Europe 1600–1750*. Ed. H. A. Millon. Thames and Hudson.
- Ricoeur, P.** 2004. *Memory, History, Forgetting*. Chicago-London: University of Chicago Press.
- Ruskin, J.** 1989. *The Seven Lamps of Architecture*. New York: Dover Publications.
- Schnapp, A.** 1993. *Discovery of the Past. The Origins of Archaeology*. British Museum Press.
- Stewart, I.** 1996. Kas Jumal mängib täringuid? Kaosematemaatika. Tõlkinud K. Haljasorg. – Akadeemia nr 8.
- Summerson, J.** 1980. *The Classical Language of Architecture*. Thames and Hudson.

- Thiselton, A. C.** 2009. *Hermeneutics: an introduction*. Grand Rapids, Mich.: W. B. Eerdmans Pub. Co.
- Williams, J.** 2011. *Gilles Deleuze's Philosophy of Time. A Critical Introduction and Guide*. Edinburgh University Press.